

Pawson, Ray. *How to think like a realist. A methodology for social science.* Cheltenham: Edward Elgar 2024.

Ray Pawson är sociolog och professor emeritus i Social Research Methodology vid Leeds universitet. Han har gjort sig känd för att ha utvecklat nya sätt att göra utvärderingar av olika politiska handlingsprogram (Pawson & Tilley 1997, Pawson 2006), varvid han bildat skola (t.ex. Greenhalgh 2014). I grunden består förnyelsen helt enkelt i att han utvecklat den vanliga frågan "vad fungerar?" till "vad fungerar för vem under vilka villkor?". Pawson har alltid påpekat att han utgår från en realistisk ontologi i sin forskning, och i den här boken går han utförligt och systematiskt igenom vad det betyder när det gäller några basala samhällsvetenskapliga frågor. Han är också mycket generös med att återge studier och undersökningsresultat för att illustrera sin argumentation, inte bara från samhällsvetenskap utan också från naturvetenskap. Härvid presenterar han till exempel på bara några sidor en givande analytisk historik av fallstudiens utveckling. Därtill är boken skriven med en god portion humor, något som annars är en bristvara i sociologins texter.

Pawson strukturerar boken i tre delar, som avhandlar varsitt grundläggande ontologiskt och metodologiskt begrepp inom all vetenskap: kausalitet, objektivitet och generalisering. Varje del innehåller korta kapitel och alla kapitel avslutas med en liten pedagogisk reflektion över vilka lärdomar vi kan dra av innehållet.

I del 1, som alltså handlar om kausalitet, utgår Pawson från en distinktion mellan två sätt att tänka om orsaksrelationer. Enligt det ena sättet att tänka är kausalitet en följdverkan: händelsen A inträffar och får till följd att B händer. En orsak är en succession av händelser, så som det till exempel framställs inom positivismen. Det andra sättet att tänka är den realistiska förklaringen, som bygger på uppfattningen om underliggande mekanismer vilkas verksamhet kan leda till en viss effekt under särskilda omständigheter. I stället för $A \rightarrow B$ är formeln här $M+K=R$, uttytt så att en Mekanism som utlöses i en viss Kontext medför en tendens till ett visst Resultat. Kontexten utgörs av en existerande struktur, mekanismen är en individuell eller kollektiv mänsklig handling och resultatet någon form av regelbundet mönster. Kontextens beskaffenhet avgör om mekanismen över huvud taget utlöses, samtidigt som det eventuella resultatet är mer eller mindre tillfälligt – vad som kallas en demiregularitet. Pawson betonar härvid att allt i samhället förändras oavslåligt, varför förklarande teorier om mekanismer, kontext och resultat också måste vara föränderliga.

Resonemanget i del 2 om objektivitet är förmodligen det mest kontroversiella och komplicerade. Utgångspunkten är dels en kritik av empirismens idé om att data är neutrala och består av objektiva observationer, dels konstruktivismens tanke om att sanningen är subjektiv och utgörs av vad som anses sant i ett visst socialt sammanhang. Världen kan beskrivas på oändligt många sätt, framhåller Pawson, och ingen beskrivning är neutral. Data kommer inte till genom insamling, utan konstrueras i relation till teori. Data är oundgängliga för all vetenskap, men leder inte själva fram till objektivitet. Utan ett bestämt syfte är data meningslösa. Syftet med belägg är att utveckla, pröva och förfina teorier. Det är genom teori, inte data, som förklaringar skapas. Däremot

kan vi gräva fram (*excavate*) den teori som ligger bakom en viss uppsättning data, för att jämföra den med den teori som vi själva formulerat. Det första steget mot att åstadkomma objektivitet är alltså att gräva fram teori ur befintliga data och sedan att jämföra olika teories relativa styrka i förhållande till förklaringen. Därigenom kan vi i ett tredje steg bygga upp ett nätverk av relevanta teorier för att uppnå syftet. Slutligen handlar det om att utnyttja den kultur av organiserad skepticism som hela den akademiska granskningsapparaten utgör. Ingenting garanterar objektivitet, men på det här sättet kan vi närma oss den.

I fråga om generalitet (del 3) urskiljer Pawson två typer. Den ena kallas enkel generalisering och rör sig från del till helhet. Det främsta exemplet är kvantitativa urvalsstudier, där tanken är att empiriska mönster i ett urval gäller för hela populationen. En annan benämning är därför empirisk generalisering. Den andra typen går från en till många genom att konstruera en teori som kan förklara likheter och skillnader mellan en stor mängd fall. Den går därför under benämningen utbredningsgeneralisering med vad som även på svenska kallas *middle range*-teori som prototyp. Ett annat namn är därför teoretisk generalisering. Pawson avfärdar den förstnämnda som tids-, plats- och kontextberoende. Samhället förändras ständigt och resultaten blir högst begränsade utan någon möjlighet att följa förändringarna. Den sistnämnda innebär å sin sida att man utvidgar och prövar substantiella teories räckvidd genom att jämföra förklaringar inom och mellan fall. Detta är enligt Pawson realismens strategi, varvid teorin kan förändras. Utgångspunkten är jämförelser av likheter och olikheter inom ett fall, och dessa kan ge upphov till en uppsättning provisoriska teorier för att förklara dem. Teorierna ligger till grund för jämförelser med andra fall. Dessa kan inte förklara de respektive fallen som helhet, utan inskränks till en och samma företeelse eller process som förekommer i samtliga fall. Här är det emellertid viktigt att uttryckligen ange vad som *inte* förklaras i respektive fall, det vill säga att markera var teorins gränser går – något som Pawson kallar stoppregler. Det är alltså på detta sätt som teoretiska generaliseringar byggs upp, inklusive vad som inte ingår i generaliseringen.

Det verktyg som ska åstadkomma sådana förklarande generaliseringar är *middle range*-teorier. Väl att märka ligger sådana teorier inte mellan mikro- och makronivån, utan mellan olika abstraktionsnivåer. De placerar sig mellan hela systemteorier och operationella definitioner. De kan därmed befinna sig var som helst på skalan mellan mikro och makro, från enstaka individers personlighetsstruktur till kapitalismens historiska utveckling. De antar en om-så-form: Om den här mekanismen finns i den här kontexten, så finns en tendens till det här empiriska mönstret. Men om det rör sig om en annan mekanism eller en annan kontext, så framträder ett annat mönster. Generaliseringen görs genom att fler och fler fall tillförs där samma förklarande teori kan tillämpas.

Det jag återgivit är bara lite av grunderna i Pawsons rika och systematiska argumentation, samtidigt som jag inte alls kunnat göra rättvisa åt hur välskriven och pedagogisk boken är. En brist är dock att Pawson inte definierar "realism" inom samhällsvetenskapen. Det är en svaghet eftersom realism inte är en monolit. Både Pawson och jag kallar oss realister och därmed har vi vissa likheter. Vi är till exempel båda motståndare

till radikal relativism, som postmodernism (när den fanns) och poststrukturalism. Vi tycker om att påpeka att sådana ontologiska uttalanden som ”det finns ingen sanning”, ”det finns ingen objektivitet” och ”det finns inga fakta” i praktiken är högst ologiska genom att påstå att ”det är sant att det inte finns någon sanning”, att ”objektivt sett finns ingen objektivitet” och att ”det är ett faktum att det inte finns några fakta”. Vi tar också båda starkt avstånd från den typ av realism som går under namnet positivism. Samtidigt kritiserar Pawson den typ av realism som jag hyllar, kritisk realism (Danermark m.fl. 2018), trots att jag kan hålla med om det mesta som Pawson säger och utan problem inlemma det i kritisk realism (se t.ex. Ackroyd & Karlsson 2014).

En liten men irriterande brist är att även om boken är välskriven, så är den dåligt korrekturläst. På något ställe blir konsekvensen till och med att innebörden av en mening förvanskas.

Pawson är pessimistisk beträffande möjligheten att övertyga icke-realister om realismens förtjänster. Han talar till exempel om dem av sina kollegor som ”avfärdar varje intresse av kausalitet, förnekar varje behov av objektivitet och hånar möjligheten att generalisera. De är utom räddning. Jag försöker inte omvända dem” (s. xviii). Själv är jag lite mer optimistisk. Jag menar att icke-realister kan låta sig utmanas av Pawsons argumentation och till och med ha nytta av några av hans konkreta råd i sin forskning.

Pawson sammanfattar sitt budskap i några meningar som han ser som så betydelsefulla att han avslutar såväl förordet som efterordet med dem: ”Realism förser samhällsvetenskapen med den optimala metodologin, som tillhandahåller objektiva och generaliserbara kausala förklaringar. Kausalitet förstås genom generativa mekanismers verksamhet. Objektivitet uppnås genom avdömande mellan konkurrerande teorier. Generalitet fångas genom *middle-range*-teorier. Realismen ger konkret form åt vetenskapen i samhällsvetenskap. Men den är ofullkomlig.” Så sant som det är sagt, så jag hoppas att boken får många läsare.

Jan Ch Karlsson

Professor emeritus i sociologi vid Avdelningen för arbetsvetenskap
Karlstads universitet.

Litteratur

- Ackroyd, S. & J.C. Karlsson (2014) ”Critical Realism, Research Techniques, and Research Designs”, 21–45 i P.K. Edwards, J. O’Mahoney & S. Vincent (red.) *Studying Organizations using Critical Realism*. Oxford: Oxford University Press.
- Danermark, B., M. Ekström & J.C. Karlsson (2018) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Greenhalgh, J. (2014) ”Realist Synthesis”, 264–281 i P.K. Edwards, J. O’Mahoney & S. Vincent (red.) *Studying Organizations using Critical Realism*. Oxford: Oxford University Press.
- Pawson, R. (2006) *Evidence-Based Policy: A Realist Approach*. London: Sage.
- Pawson, R. (2013) *The Science of Evaluation: A Realist Manifesto*. London: Sage.